

Cztery żywioły dla bezpieczeństwa

Propozycje zmian systemowych
w obszarze ochrony klimatu
i środowiska

Wstęp

Żeby żyć bezpiecznie, potrzebujemy bezpiecznego środowiska. Tę prawdę łatwo przeoczyć, dopóki nie stanimy twarzą w twarz z kryzysem – gdy zalewa nas powódź, dopada fala upałów, brakuje wody w kranach, las za oknem znika, a dzieci oddychają powietrzem, które im szkodzi.

Dziś Polska – podobnie jak wiele innych krajów – mierzy się z konsekwencjami wieloletnich zaniedbań wobec środowiska. Przez dekady traktowaliśmy naturę jak coś, co po prostu będzie – niewyczerpane źródło zasobów i tło naszej codzienności. Tymczasem to właśnie nasze działania – spalanie paliw kopalnych, zanieczyszczanie rzek, wycinki lasów – naruszyły równowagę, od której zależy nasze bezpieczeństwo. Klimat staje się coraz mniej przewidywalny. Powietrze, którym oddychamy, zagraża zdrowiu. Woda staje się towarem deficytowym, a przyroda – bez której nie ma życia – znika w zatrważającym tempie.

To nie są odległe zagrożenia. To nasza codzienność. I nasze wspólne bezpieczeństwo. Dlatego powstała ta publikacja. Pokazujemy w niej, że troska o cztery żywioły – ogień (klimat i energia), wodę, ziemię i powietrze – to nie abstrakcyjny program ekologiczny, ale konkretna strategia dla Polski. Strategia, która ma na celu chronić nasze zdrowie, zapewnić bezpieczeństwo energetyczne i warunki dla rozwoju gospodarczego.

Przedstawiamy propozycje zmian systemowych, które są nie tylko potrzebne – one są możliwe. Polska ma zasoby, wiedzę i ludzi gotowych do działania. Brakuje tylko jednej rzeczy: decyzji. Nieprzypadkowo publikujemy ten dokument w czasie kampanii prezydenckiej.

To moment, kiedy kandydatki i kandydaci mówią o tym, jakiej Polski chcą. I kiedy społeczeństwo – każdy z nas – zadaje sobie pytanie: w jakim kraju chcę żyć? Odpowiedzialna polityka to taka, która nie ignoruje faktów. A fakty są jednoznaczne: bez bezpiecznego środowiska nie będzie bezpiecznej Polski.

To, co przez lata traktowaliśmy jako „naturę”, dziś musi stać się częścią państwowego systemu bezpieczeństwa. Ten dokument to nasz głos w debacie o przyszłości Polski. Głos za bezpieczeństwem – prawdziwym, systemowym, długofalowym. Głos za państwem, które nie zostawia obywateli samych wobec katastrof. Głos za mądrą, sprawiedliwą ochroną tego, co najważniejsze. Ziemia, woda, powietrze i klimat to fundamenty życia. Ich ochrona to nie luksus. To konieczność. I wspólna odpowiedzialność nas wszystkich.

klimat

Ogień

ClientEarth
Prawnicy dla Ziemi

Ogień – klimat

Polska potrzebuje mechanizmów, które ochronią gospodarkę i obywateli przed skutkami zmiany klimatu. Nasz kraj już teraz traci miliardy złotych rocznie na likwidację szkód po ekstremalnych zjawiskach pogodowych, takich jak powódź na Dolnym Śląsku jesienią 2024 r. Aby uniknąć dalszych strat, potrzebujemy jasnej strategii minimalizowania ryzyk klimatycznych i budowania odpornej gospodarki. Zmiany niektórych aspektów prawa pozwolą zapewnić bezpieczeństwo energetyczne i ekonomiczne Polski. Celem musi być zmniejszenie naszej zależności od importu paliw kopalnych, zagwarantowanie przewidywalnych zasad funkcjonowania dla inwestorów i wzmocnienie naszej pozycji negocjacyjnej w UE. Dzięki temu poprawią się warunki rozwoju innowacyjnych sektorów gospodarki oraz powstaną nowe miejsca pracy.

Proponowane zmiany systemowe:

- Neutralność klimatyczna do 2050 r. – wyznaczenie długoterminowego celu redukcji emisji gazów cieplarnianych, który zapewni stabilność gospodarczą oraz zwiększy przewidywalność dla inwestorów.
- 1% PKB na bezpieczeństwo klimatyczne – stabilne finansowanie działań chroniących ludzi, środowisko i infrastrukturę przed skutkami zmian klimatu, takich jak powodzie, susze czy fale upałów.
- Spójne plany adaptacyjne – od szczebla ogólnokrajowego, przez regiony, aż po gminy – dzięki którym władze publiczne będą wiedziały, jak skutecznie chronić obywateli przed coraz częstszyimi ekstremalnymi zjawiskami pogodowymi.
- Większe wykorzystanie wiedzy eksperckiej – wzmocnienie instytucji publicznych poprzez tworzenie mechanizmów regularnego korzystania z niezależnych analiz i ekspertyz dotyczących wpływu polityk publicznych na klimat i bezpieczeństwo obywateli i obywateli.
- Wzmocnienie praw obywatelskich w obliczu kryzysu klimatycznego – zagwarantowanie obywatelom możliwości dochodzenia ochrony, jeśli działania lub zaniechania władz narażają ich zdrowie, życie lub mienie na skutki zmiany klimatu.

Ogień

energia

ClientEarth
Prawnicy dla Ziemi

Ogień – energia

Transformacja energetyczna w Polsce musi przebiegać przy aktywnym wsparciu decydentów, być sprawiedliwa i dobrze zaplanowana. Poniżej przedstawiamy rozwiązania, które zapewnią Polkom i Polakom bezpieczniejszą energię i niższe rachunki, a firmom – rozwój nowoczesnej gospodarki opartej na zielonych technologiach.

Proponowane zmiany systemowe:

- Przekierowanie 100% wpływów z EU ETS do Funduszu Transformacji Energetyki (FTE) – utworzenie dedykowanego mechanizmu inwestycyjnego, który finansowałby transformację energetyczną, w tym rozwój i przyłączanie OZE, modernizację sieci elektroenergetycznych oraz ochronę odbiorców przed wzrostem cen energii.
- Odblokowanie lądowej energetyki wiatrowej, poprzez podpisanie nowelizacji ustawy.
- Rozwój energetyki obywatelskiej – strategia wsparcia oraz eliminacja barier systemowych ograniczających rozwój społeczności energetycznych, w szczególności poprzez zapewnienie możliwości tworzenia spółdzielni energetycznych również w gminach miejskich.
- Samorządy jako liderzy transformacji energetycznej – uproszczenie przepisów oraz wsparcie JST w realizacji pilotażowych projektów społeczności energetycznych, oraz inwestowaniu w OZE na poziomie lokalnym.
- Wspieranie działań ustawodawczych i obywatelskich, które prowadzą do odejścia od paliw kopalnych i osiągnięcia neutralności klimatycznej Polski do 2050 roku.
- Silniejsza pozycja Polski na arenie międzynarodowej – aktywna rola na szczytach klimatycznych COP i wsparcie międzynarodowych inicjatyw dekarbonizacyjnych.

Woda

ClientEarth
Prawnicy dla Ziemi

Woda

Stan polskich rzek wciąż się pogarsza. W 2023 roku do Odry – już wcześniej dotkniętej katastrofą ekologiczną z 2022 – trafiło jeszcze więcej soli niż rok wcześniej.

Zamiast powstrzymać skażenie, państwo nie tylko nie zareagowało skutecznie, ale nadal wspiera przemysł poprzez ulgi i brak realnego nadzoru. Trudno mówić o spójnej polityce wodnej, gdy z jednej strony nawołuje się do oszczędzania i retencji, a z drugiej – przemysł pozostaje uprzywilejowany, mimo jego wyraźnego wpływu na środowisko.¹ To nie tylko kwestia ekologii – to realne zagrożenie dla naszego bezpieczeństwa. Bez czystej wody nie ma zdrowia, rolnictwa ani rozwoju.

Dzisiaj Polska nie dysponuje skutecznym systemem zarządzania zasobami wodnymi – szczególnie w obliczu nasilających się susz i deficytu wody. Brakuje strategicznego podejścia do retencji, a system ochrony zasobów wodnych pozostaje oderwany od struktur zarządzania kryzysowego.

Proponowane zmiany systemowe:

- Przenieść zarządzanie wodami z Ministerstwa Infrastruktury do Ministerstwa Klimatu – woda to życie, nie infrastruktura.
- Rozdzielić funkcje Wód Polskich – instytucja kontrolna nie może być też wykonawcą
- Znowelizować prawo wodne – więcej ochrony, jawności i udziału społecznego.
- Wprowadzić obowiązek badania realnego wpływu pozwoleń wodnych.
- Oceniać łączny wpływ zrzutów do rzek – koniec z rozpraszaniem odpowiedzialności.
- Ograniczyć lub cofać pozwolenia degradujące środowisko wodne.
- Zlikwidować zwolnienia z opłat dla odwodnienia kopalń – to nie woda, to ścieki przemysłowe.
- Uznanie zasobów wodnych i retencji za część systemu bezpieczeństwa państwa.
- Skoordynować retencję w rolnictwie i leśnictwie – efekty największe, koszty najmniejsze. Przysłuży się to także implementacji unijnego rozporządzenia o odbudowie przyrody (NRL).

¹ W 2023 r. kopalnie zrzuciły do rzek 1,5 mln ton soli, o 8,3% więcej niż w 2022 r. – roku katastrofy. Mimo to sektor górniczy otrzymał ponad 30 mln zł ulg środowiskowych, a faktyczna opłata za zrzut soli to zaledwie 5 groszy za kilogram.

obszary chronione

Ziemia

ClientEarth
Prawnicy dla Ziemi

Ziemia – obszary chronione

Puszcza Białowieska, Mazury, Tatry, Bieszczady – to nie są tylko punkty na mapie. To symbole Polski, które – podobnie jak zabytki kultury – tworzą nasze dziedzictwo narodowe. Polska przyroda jest unikalna w skali Europy – może stać się naszą dumą i wizytówką, jeśli zaczniemy ją naprawdę chronić i mądrze przekazywać kolejnym pokoleniom. Chronione obszary to coś więcej niż rezerваты – to wspólne dobro, które chroni wodę, glebę i powietrze, stabilizuje klimat, chroni przed katastrofami jak susze i powodzie a także wspiera zdrowie, edukację, turystykę i rozwój lokalnych społeczności. Parki narodowe i rezerваты to nie przeszkoda, lecz kapitał przyszłości – dla nas wszystkich. Tymczasem Polska ma tylko 23 parki narodowe, które zajmują zaledwie 1% powierzchni kraju – czterokrotnie mniej niż średnia unijna. Od 24 lat nie powstał ani jeden nowy park, choć naukowcy wskazują gotowe kandydatury, jak Turnicki, Mazurski czy Jurajski Park Narodowy.

Proponowane zmiany systemowe i prawne:

- Zniesienie weta samorządowego, które blokuje tworzenie nowych parków narodowych.
- Przyjęcie ambitnego krajowego planu odbudowy zasobów przyrodniczych.
- Wzmocnienie ochrony korytarzy ekologicznych.
- Przyspieszenie tworzenia rezerwatów – ponad 1300 rezerwatów czeka na ustanowienie.
- Usprawnienie planów ochrony dla obszarów Natura 2000.
- Powołanie Państwowej Służby Ochrony Przyrody.
- Zwiększenie finansowania ochrony różnorodności biologicznej (min. 5% budżetów NFOŚiGW i WFOŚiGW).
- Wprowadzenie rekompensat dla gmin za utracone dochody z tytułu podatku leśnego.
- Wsparcie systemowe dla gmin parkowych – stworzenie i rozwijanie mechanizmów finansowych (subwencje parkowe, fundusze wsparcia, preferencyjne kredyty).

Ziemia

lasy

ClientEarth
Prawnicy dla Ziemi

Ziemia – lasy

Polskie lasy pełnią znacznie więcej funkcji niż tylko dostarczanie drewna. Oczyszczają powietrze, magazynują wodę, stanowią schronienie dla tysięcy gatunków, dają nam przestrzeń do wypoczynku i są częścią naszego dziedzictwa. Pokrywają dziś ok. 31% kraju.

Mimo to system ich ochrony jest nieskuteczny. Prawie 80% nadleśnictw nie zostało skontrolowanych przez Inspekcję Ochrony Środowiska (2015–2022), a Lasy Państwowe – odpowiedzialne za 92% drewna na rynku – konsekwentnie odmawiają udostępnienia informacji o swojej działalności. Kontrola jest iluzoryczna, a instytucje – hermetyczne.

Problem nie kończy się na naszych granicach. Polska pozostaje ważnym rynkiem dla nielegalnego importu drewna z krajów objętych sankcjami, takich jak Rosja i Mjanma. Brakuje skutecznych regulacji i realnego egzekwowania prawa.

Proponowane zmiany systemowe:

- Dostęp do sądu w sprawach planów urządzenia lasu (PUL), które dziś są całkowicie poza kontrolą społeczną.
- Pełne wdrożenie unijnego rozporządzenia EUDR oraz dostęp do wymiaru sprawiedliwości w sprawach nielegalnego drewna.
- Wzmocnienie Inspekcji Ochrony Środowiska i współpracy między instytucjami – by kontrola rynku drewna wreszcie była realna.

Powietrze

ClientEarth
Prawnicy dla Ziemi

Powietrze

W 2018 roku Trybunał Sprawiedliwości UE orzekł, że polskie władze przez lata nie chroniły obywateli przed smogiem. To był wyrok za bezczynność – minęło ponad 6 lat od wyroku a my wciąż oddychamy zanieczyszczonym powietrzem. Działania rządów są zbyt wolne i nieskuteczne, a normy jakości powietrza nadal są masowo przekraczane.

Polska powinna stać się krajem wolnym od smogu najpóźniej do 2030 r.² a tymczasem zanieczyszczone powietrze przyczynia się do ponad 43 tysięcy przedwczesnych zgonów rocznie.³ Smog kosztuje Polskę aż 111 mld złotych rocznie – tyle wynoszą straty związane ze zdrowiem, gospodarką i środowiskiem.

Głównym źródłem zanieczyszczenia powietrza wciąż jest spalanie węgla i drewna w domowych piecach. Do smogu dokłada się także transport, emitując szkodliwe substancje, takie jak pyły zawieszone i tlenki azotu. Dlatego pilna jest sprawiedliwa transformacja ciepłownictwa i odejście od spalania paliw stałych. To nie tylko wpłynie na poprawę zdrowia Polek i Polaków, ale też wzmocni bezpieczeństwo energetyczne Polski obniży ceny energii i ciepła oraz umożliwi skuteczniejszą walkę z ubóstwem energetycznym, a także zmniejszy emisję CO₂.

Proponowane zmiany systemowe:

- Zapewnienie stabilnego i wieloletniego finansowania dla rządowego programu „Czyste powietrze” na termomodernizację budynków i wymianę źródeł ciepła na zeroemisyjne
- Najpóźniej do 2035 r. podwyższenie norm jakości powietrza i dostosowanie ich do wytycznych Światowej Organizacji Zdrowia z 2021 r., w szczególności dla drobnego pyłu zawieszonego (PM_{2.5}) oraz dwutlenku azotu (NO₂)
- Od 2030 r. zakaz stosowania węgla kamiennego oraz innych paliw stałych w ciepłownictwie indywidualnym
- Dalsze i jak najszybsze zaostwienie norm jakości paliw stałych (poziom siarki, popiołu i wilgotności) oraz wprowadzenie norm jakości dla biomasy
- Zapewnienie obywatelom i organizacjom pozarządowym dostępu do sądu w sprawach dotyczących programów ochrony powietrza, czyli dokumentów określających politykę poprawy jakości powietrza w danym województwie. Dzięki temu obywatele zyskaliby realny wpływ na ich kształt.

² Zgodnie z najnowszymi wytycznymi Światowej Organizacji Zdrowia i przepisami UE dotyczącymi jakości powietrza.

³ Dane Europejskiej Agencji Środowiska z 2024 r.

